

МИРА ЖИВКОВИЋ-МАНДИЋ*

КРЕТАЊЕ, РАЗМЈЕШТАЈ И ДЕМОГРАФСКА СТРУКТУРА
ИЗБЈЕГЛОГ СТАНОВНИШТВА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Грађанским ратом 1991-1995. год. у бившој СФРЈ почео је нови егзодус Срба са простора АВНОЈ-ске Хрватске и Босне и Херцеговине, који су пред најновијим терором напустили свој етнички простор западно од Дрине и раселили се по територији новопроглашене Савезне Републике Југославије гдје у статусу избјеглица и прогнаника чекају коначно рјешење свог смјештаја. Око 20.000 избјеглих и прогнаних Срба прошло је или се задржало на подручју Косова и Метохије.

Егзодус Срба из бивше Хрватске и Босне и Херцеговине

Српске етничке просторе у бившој Хрватској и Босни и Херцеговини у току грађанског рата 1991-1995. год. напустило је преко 600 000¹⁾ Срба одлазећи претежно на територију Републике Србије, односно новопроглашене Савезне Републике Југославије (СРЈ). Док су постојали изгледи и нада да ће Срби повољним исходом завршити рат, боравак у СРЈ сматран је привременим склоништем претежно женског становништва и дјеце, а кад је рат за Србе из Хрватске завршен војним поразом и нестајањем Републике Српске Крајине (РСК), а за Србе из Босне и Херцеговине потписивањем неповољног „Дејтонског споразума“, број избјеглог и прогнаног српског становништва се повећао. Истовремено искрсло је и питање трајног смјештаја избјеглог становништва што је довело до нових проблема и избјеглима из СРЈ као домаћину. Избјеглице су престале бити само социјални и постале првенствено политички проблем који морају заједно рјешавати Република Хрватска, „дејтонска“ Босна и Херцеговина и СРЈ.

Око 20000 Срба са простора Хрватске, претежно из РСК и из бивше Босне и Херцеговине привремено је боравило или још увијек борави на простору Косова и Метохије. Већина од њих потиче из Лике, Кордуна и Баније из којих се највећи егзодус народа догодио послје војне операције ХВ „Олуја“ у августу 1995. године, а мањи број избјеглих је из Западне Славоније, послје војне операције „Бљесак“ у мају 1995. године. Послје ових операција РСК престала је постојати. У масовном егзодусу у коме је у четири године рата са тла бивше Југославије исељено преко 600 000 Срба у СРЈ, у немогућности да их све прихвати и размјести на простору Војводине и цен-

* Професор, основна школа Прилуђе 38 213, СР Југославија. Рад примљен 16.10.1997. године.

¹⁾ Попис Комесаријата за избјеглице СРЈ; 1996.

тралне Србије, а дјеломично и видећи прилику да попуни новим српским становништвом од Срба исељено Косово и Метохију, власти Републике Србије су дио крајишких Срба размјестиле у колективне центре широм јужне Покрајине као инфузију ослабљеној српској крви.

Досељавање Срба на Косово и Метохију можда је био покушај Републике Србије да стави на знање албанским сепаратистима да се Србија не одриче свог историјски најстаријег и најзначајнијег дијела, али се није истрајало у подузимању мјера рјешавања трајног смјештаја и запослења новопрстиглог становништва, што показује да Република Србија нема јасно изграђен програм рјешавања српског избјегличког питања на Косову и Метохији.

КРЕТАЊЕ И РАЗМЈЕШТАЈ ИЗБЈЕГЛОГ СТАНОВНИШТВА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Покрајински Црвени крст са сједиштем у Приштини највише је укључен у пружање помоћи и смјештај избјеглих и прогнаних лица и располаже најкомплетнијим подацима о њиховом броју, кретању, старосној и образовној структури, мјесту и начину смјештаја те положају и приликама у којима сада живе.

Од 1991. године до јуна 1997. године ова организација регистровала је 19 550 избјеглих лица са простора бивших, Хрватске и Босне и Херцеговине, која се дуже или краће задржала на Косову и Метохији.

Табела број 1 показује број избјеглица до августа 1995. године и број избјеглица пристиглих од августа 1995. смјештених у породице и колективне центре по општинама на Косову и Метохији.

Општина	у пород.од 08.1995.	у пород.до 08.1995.	у колектив. до 08.1995.	у колектив. до 08.1995.
1	2	3	4	5
Качаник	12	0	0	54
Лепосавић	30	54	29	336
Подужево	4	0	0	63
Зубин Поток	98	97	0	163
Ново Брдо	0	0	0	104
Србица	0	0	7	186
Исток	106	33	33	692
Вучитрн	79	47	0	64
Урошевац	31	22	0	328
Кос. Витина	0	20	0	146
Косово Поље	0	158	0	585
Пећ	316	192	80	598
Призрен	144	204	0	719
Ораховац	0	9	0	141
Штрпце	5	10	0	83
Липљан	56	156	2	259
Кос. Каменица	0	54	0	155
Баковица	60	55	0	438

1	2	3	4	5
Гњилане	78	0	0	547
Звечан	0	176	0	167
Кос. Митровица	155	141	28	478
Сува Река	0	20	0	339
Клина	360	24	0	80
Дечани	0	12	0	0
Приштина	0	850	0	3154
Обилић	188	548	0	297
Глоговац	0	13	0	48
Драгаш	8	3	0	0
Штимље	12	0	0	0

Табела број 1; преглед избјеглих и прогнаних лица на територији Ко-
смета по општинама и начину смјештаја до августа 1995. и у августу 1995.

Из табеле се види да је до августа 1995. године на Косову и Метохији било 1223 избјеглих и прогнаних лица, од чега 1042 смјештених у породице и 171 у колективним центрима у 19 општина на Косову и Метохији. У односу на сјеверне дјелове Србије број избјеглица био је мален и само је у општина-
ма Исток, Пећ, Призрен, Косовска Митровица, Клина и Обилић био већи од 100. Већина од њих су избјегли са простора БиХ, претежно из Сарајева, Зенице и Тузле, али су поријеклом везани за Косово и Метохију па су смјештај нашли код родбине. Мањи број стигао је из Словеније и Хрватске, али је већина њих рођена на Косову и Метохији, па се могу истовремено тре-
тирати и као повратници.

Већина избјеглица стигла је на Косово и Метохију послје операције „Олуја“ у августу 1995. То су Срби из РСК са простора Лике, Кордуна и Ба-
није тј. из општина Костајница, Петриња, Војнић, Вргинмост, Глина, Книн и других. Већина Срба из РСК стигла је на Косово и Метохију не имајући други избор. Кад је ријека избјеглица послје пада РСК стигла у Србију око 18 000 људи доведено је на Космет гдје им је једино понуђен смјештај. Обзиром да су у питању људи који нису имали других могућности, они су нер-
адо прихватили живот у најврелијем дјелу СРЈ као непожељна мањина међу апсолутном албанском већином.

Као брзо рјешење за смјештај великог броја људи послужиле су полу-
празне школе, спортске дворане, зграде домова културе, празни помоћни објекти индустријских постројења, монтажне зграде бивших градилишта и неколико мотела. Иако неадекватан смјештај у неизналажењу другог, остао је трајни облик смјештаја лица избјеглих из РСК.

Од на Косово и Метохију доведених крајишких Срба дио је убрзо оти-
шао у сјеверне дјелове Србије, а на Косово и Метохију се од августа 1995. до краја љета смјестило у 29 општина још 13 811 избјеглица, од чега у породица-
ма 2 898, а у колективним центрима 10 543 док је у институције (старачки до-
мови) смјештено 170 старих лица.

Поредећи податке у табели број 1, видљиво је да је већина избјеглица
послје августа 1995. смјештено у колективне центре, а мањи број у поро-
дице чему се разлог може тражити у малом броју Срба старосједилаца на
Косову и Метохији који би их прихватили. Највећи удио избјеглица у односу
на укупно становништво имају општине Зубин Поток и Лепосавић гдје изб-

јеглице чине 5,5 односно 5% од укупног броја становника. Највећи број избјеглица у ове две општине је због тога што су то општине са апсолутном српском већином.

ДОБНА И ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА ИЗБЈЕГЛОГ СТАНОВНИШТВА

На основу података Покрајинског Црвеног крста заснованих на дистрибуцији хуманитарне помоћи у јуну 1997. регистровано је 15 572 избјегла и прогнана лица на Косову и Метохији.

Анализа добне структуре избјеглица даје слиједећу слику: Сваки четврти млађи од 18 година, а сваки седми старији од 60 година. Избјеглица старијих од 60 година регистровано је 2 026 и већину чине жене. Дјеце у доби 1-7 година је 1 133, од 7-14 година 1 626, од 14-18 година 1 408. У посљедњих година дана рођено је 267 дјеце²⁾. Укупно од 0-18 година је 4 434 избјегле дјеце. Заједно са старијим од 60 година они чине онај дио избјеглица које нису радно способне. Остале 2/3 избјеглица су у зрелом добу, тј. од 19-60 година старости и спадају у радно способно становништво које има могућност да тражи запослење да не би овисило искључиво о хуманитарној помоћи која је недовољна.

Анализом образовне структуре утврђено је да већину чине неквалификовани и квалификовани радници, лица са средњом стручном спремом док је удио високообразованих мален. Из овог се може закључити да су на Косово и Метохију дошли и ту остали претежно они који нису могли наћи посао у другим дјеловима Републике Србије, тј. нижеквалификована радна снага. Тиме се положај избјеглица још више отежава јер и кад добију запослење не улазе у ред добро плаћених занимања.

Тачних података о запослености избјеглица нема јер ни једна институција не прати њихово запошљавање. Већина је запослена на одређено вријеме као тренутна испомоћ, замјена или због непосједовања југословенског држављанства иако се у Закону о запошљавању каже да су равноправни са држављанима. Мањи број избјеглица је у трајном радном односу и то претежно они који су дошли прије 1995. године. Избјегавање примања избјеглица у стални радни однос показује да СРЈ још није одлучила на који ће се начин њихов статус ријешити.

УСЛОВИ ЖИВОТА

Већина избјеглица смјештена је у колективним избјегличким центрима у којима су услови живота изузетно тешки о чему говори и извјештај о извршеном санитарно-хигијенском и здравственом надзору објеката за смјештај прогнаних и избјеглих лица на подручју Косова и Метохије који је на захтјев Канцеларије УНХЦР-а и Покрајинског Црвеног крста, извршио Завод за заштиту здравља Приштина, Служба за хигијену и епидемиологију. У 142 смјештајна објекта збринуто је око 13 000 лица. Од 28 прегледаних објеката, у свима су услови оцјењени неповољним, а објекти у Пећи, Косовској Митровици, Србици, Урошевцу; Новом Брду и Обилићу оцјењени су као по-

²⁾Покрајински Црвени крст Приштина; подаци о дистрибуцији хуманитарне помоћи дјецима млађој од годину дана.

тенцијална епидемиолошка „бомба“ за цијели Космет и предложено је њихово исељавање одмах, што још није урађено.³⁾

Старија лица су претежно смјештена у колективне центре, а 170 у старачки дом. Поред пружене помоћи и њега услови живота су тешки (слаба исхрана, нехигијена, неријешено питање гријања, неадекватан простор). Обзиром на тешке животне услове у смјештајним центрима, што уз проживљене психичке стресове, животну доб и недостатак љекова резултира новим обољењима која се најчешће не лијече, а и смртним случајевима. Нема посебне евиденције о умрлим избјеглицама. У граду Приштини умрло је у посљедње двије године око 20 старијих избјеглих лица⁴⁾.

У циљу задржавања Срба из Крајине планира се изградња избјегличких насеља. До сада су изграђена и усељена два таква насеља: Велика Река у општини Вучитрн са око 400 станара и Добрево у општини Косово Поље са досад усељених 90 становника. У избјегличким насељима које чине изграђени породични објекти живот се одвија нормално, па су то уз неколико мотела једини смјештајни објекти у којима су задовољени стамбени и хигијенско-санитарни стандарди.

У посљедњих годину дана регистровано је рођење 267 избјегличких беба што је најбоља потврда да је живот неуништив и да се стално обнавља. Ова дјеца у Изводу из матичне књиге рођених немају држављанство, и као и њихови родитељи који су распадом СФРЈ и протјеривањем из завичаја без њега остали, чекају да се на неким вишим инстанцама ријеши проблем њиховог трајног смјештаја, запослења и држављанства. Дешава се да се избјегличка новорођенчад воде као хрватски држављани, иако нису рођени у Хрватској, а ни њихови родитељи немају хрватско држављанство.

Приликом пописа избјеглица 1996. године већина се изјаснила за останак у СРЈ, дио је изразио жељу за одласком у иностранство, претежно Сјеверна Америка и Аустралија, а мањи број, већином старијих лица изразио је намјеру да се врати у Хрватску (због остваривања права на пензију, продаје имовине али и неријешавања низа статусних питања).

Све наведено доводи до осипања избјеглог становништва које се разилази у разним смјеровима, не организовано већ појединачно, како се ко налази. Због спорог рјешавања кризе на простору бивше Југославије многи виде једино рјешење у одласку у иностранство користећи УНХЦР и сличне организације које првенство дају Србима из БиХ. У посљедње вријеме Србима из Хрватске нуди се једино могућност исељавања на Исланд.

Међу крајишким Србима осјећа се потреба веће повезаности и организованости. Да су на Косово и Метохију стигли Срби из једног дјела Крајине, они би били чвршће повезани и вјероватно оснивали неке институције и организације и преко њих и политички наступали, јединствени у својим захтјевима према и Србији и Хрватској као дјеловима своје бивше домовине захтјевајући трајно рјешење својих проблема. Укупан број људи је мали, а потиче из више општина тј. различитих крајева, са малим удјелом интелектуалаца, никакве економске моћи, бори се за голу егзистенцију и већина размишља о налажењу рјешења у сјеверним дјеловима Србије, гдје је смјештена већина Срба из Крајине или чак о одласку у иностранство.

³⁾Завод за заштиту здравља Приштина, Служба за хигијену и епидемиологију; 04.04.1997. Приштина

⁴⁾Процјена Покрајинског Црвеног крста Приштина, август 1997.

У циљу што бржег рјешавања проблема избјеглица основано је средином 1997. Удружење избјеглица и прогнаних лица Косова и Метохије са средиштем у Приштини. Ово Удружење основало је неколико одбора чији су задаци да прате број и кретање избјеглих лица на Косову и Метохији, помажу им у остваривању права на лијечење, образовање и рад, сређивању докумената, било да желе остати у СРЈ, вратити се у завичај или отићи у иностранство. Удружење има и Одбор за културно-умјетнички рад и његовање обичаја завичаја. Обзиром да се срећу различити подаци о броју избјеглих и прогнаних, удружење планира заједно са аутором овог текста у току ове јесени провести попис избјеглих и прогнаних лица, а различите информације које ће се том приликом добити помоћи ће раду Удружења у бржем рјешавању проблема избјеглих и прогнаних. По процјени Удружења на Косову и Метохији се налази 12 000 избјеглица из Хрватске и БиХ и 1 300 Срба избјеглих из Албаније. По подацима Покрајинског Црвеног крста тај број је око 15 500. Разлика у броју произилази из сталног кретања, напуштања Космета трајног и привременог, неодјављивања, примања хуманитарне помоћи и других разлога.

Прогнани и избјегли Срби из Крајине, размјештени на Косову и Метохији у тежем су положају од избјеглица у другим дјеловима СРЈ, јер се налазе на политички нестабилном простору, на коме ни аутохтони Срби не осјећају апсолутну сигурност. Затегнутост односа између Срба и Албанаца и политичка неизвјесност подсећају крајишке Србе на прилике из завичаја 1990-1991. Неизвјестан статус Косова и Метохије у оквиру СРЈ, немирење Албанаца са тренутним стањем и њихово неодступање од захтјева за Републиком Косово, нижи степен привредног и културног развоја, језична, вјерска и културна подвојеност, статус непозваног госта, довољни су разлози зашто крајишки Срби сматрају боравак на Косову и Метохији привременим рјешењем, чак ако и добију југословенско држављанство. Избјегли и прогнани Срби дуго ће чекати на коначни рјешење свог статуса све док за њихову судбину одговорне стране постигну коначан договор, а до тада треба преживјети.

ЗАКЉУЧАК

Око 20 000 протјераних Срба из бивших југословенских република, Хрватске и Босне и Херцеговине, нашло је на краће или дуже вријеме смјештај на Косову и Метохији. Већина живи у врло тешким условима, смјештени у колективне центре, без посла, икакве помоћи у храни, одјећи и новцу. Поред тога они немају грађанска права као остали југословенски држављани. Њихов социјални проблем је политички проблем за Југославију.

Обзиром да не види могућност скорог рјешења ових проблема, многи од њих одлучују се на одлазак у иностранство.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Покрајински Црвени крст, Приштина.
2. Удружење избјеглица и прогнаних лица на Косову и Метохији.

МИРА ЖИВКОВИЋ-МАНДИЋ

SUMMARY

MOVEMENT, DISPLACEMENT AND DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF POPULATION REFUGEE ON KOSOVO AND METOHIIJA

About 20 000 Serb's-refugees from ex Yugoslav republics, Croatia and Bosnia and Herzegovina have found their place on Kosovo and Metohija for shorten or longer depending on the whole political situation.

The most of them live in extremely disturbing i colective centre's and hard conditions without job, any help, either in the food and clothes or in the money.

Besides they haven't the same right as the other Yugoslav citizens. Theirs societies problems are political problem for SRJ.

Understanding that most of these problems will not be solve soon they decide to go abroad.